

Česká školní inspekce
Fráni Šrámka 37, 150 21 Praha 5

Tematická zpráva

Rovnost příležitostí pro vzdělávání cizinců v České republice

Praha, únor 2008

Obsah

1	Základní informace o tematicky zaměřené inspekci	3
2	Inspekční zjištění	3
2.1	Vedení škol v oblasti vzdělávání žáků-cizinců	3
2.1.1	Zastoupení žáků-cizinců a postupy škol při jejich zařazování do vzdělávání	3
2.1.2	Strategie, plánování a řízení kvality vzdělávání žáků-cizinců	4
2.2	Předpoklady škol ke vzdělávání žáků-cizinců	5
2.2.1	Personální podmínky	5
2.2.2	Materiální podmínky	6
2.3	Průběh a výsledky vzdělávání žáků-cizinců	6
2.3.1	Podpora žáků-cizinců při začleňování do výuky	6
2.3.2	Podpora rovných příležitostí a rozvoje osobnosti žáků-cizinců	6
2.3.3	Výsledky vzdělávání žáků-cizinců	7
3	Závěr	7
	Autorský kolektiv	8

1 Základní informace o tematicky zaměřené inspekci

Na základě zadání MŠMT, které vycházelo z usnesení vlády České republiky ze dne 8. února 2006 č. 126 ke Koncepci integrace cizinců v roce 2005, provedla Česká školní inspekce ve školních rocích 2005/2006 a 2006/2007 inspekční činnost tematicky zaměřenou na vzdělávání cizinců.

Cílem inspekce bylo získat podrobnější poznatky o zajištění rovnosti příležitostí pro vzdělávání žáků-cizinců v českých školách. K dosažení cíle stanovila inspekce následující úkoly tematického šetření:

- zjistit zastoupení žáků-cizinců a postupy škol při jejich zařazování do vzdělávání;
- zjistit a analyzovat předpoklady škol ke vzdělávání žáků-cizinců;
- zjistit a zhodnotit průběh a výsledky vzdělávání žáků-cizinců.

Šetření proběhlo ve všech krajích, školy byly postupně vybírány ze seznamu účelově uspořádaného podle počtu žáků-cizinců zapsaných ke školní docházce v daných školách. V prvním sledovaném období byly do výběrového souboru zařazeny základní a střední školy s absolutně nejvyššími počty žáků-cizinců, ve druhém období v pořadí další. Žádná škola nebyla vybrána dvakrát.

Tabulka 1 Výkonové parametry tematického šetření

Parametr	1. sledované období - 2005/2006	2. sledované období - 2006/2007
Výběrové soubory škol	– 28 základních škol – 5 středních škol (4 gymnázia, 1 konzervatoř)	– 31 základních škol – 11 středních škol (5 gymnázií, 6 středních odborných škol) – 2 základní umělecké školy
Cílové skupiny	– ředitelé škol – učitelé vyučující žáky-cizince – další učitelé – žáci-cizinci navštěvující v daném školním roce vybrané školy (viz příloha)	
Metody šetření	– analýza dokumentace škol – rozhovory s řediteli a s pedagogickými pracovníky pověřenými funkcemi v metodických a poradních orgánech školy – rozhovory s učiteli vyučujícími žáky-cizince – rozhovory s žáky včetně žáků-cizinců – hospitace výuky ve třídách navštěvovaných cizinci	
Termín šetření	květen–červen 2006	prosinec 2006–únor 2007

2 Inspekční zjištění

2.1 Vedení škol v oblasti vzdělávání žáků-cizinců

2.1.1 Zastoupení žáků-cizinců a postupy škol při jejich zařazování do vzdělávání

Ve školách vybraných k šetření ve školním roce 2005/2006 bylo k 30. září 2005 v celkovém počtu 17 357 žáků 1 188 (6,8 %) cizinců z 41 zemí, z nichž 284 přibýlo v daném roce. Poměrné zastoupení žáků-cizinců se lišilo jak v jednotlivých školách (od 2,4 % do 15,7 %), tak i v regionech, přičemž nejvyšší bylo v Praze a v Karlovarském kraji.

V dalším sledovaném období (školní rok 2006/2007) byl vzhledem ke způsobu výběru škol podíl žáků-cizinců absolutně nižší, avšak nižší bylo i jejich relativní zastoupení – z celkového počtu 21 678 žáků evidovaných k 30. září 2006 bylo pouze 833 (3,8 %) cizinců z 34 zemí. V jednotlivých školách se poměrné zastoupení pohybovalo od 0,9 % do 13,5 %, v regionech od 2,0 % do 13,0 %, nejvyšší bylo v krajích Karlovarském a Jihočeském. V meziročním srovnání údajů ze škol sledovaných ve druhém období nejsou výraznější rozdíly, došlo však ke značné, téměř 20% migraci žáků-cizinců.

V obou sledovaných obdobích početně výrazně převažovali cizinci ze zemí, které nejsou členskými státy Evropské unie - 89,1 % z celkového počtu žáků-cizinců v roce 2005/2006 a 69,8 % v následujícím roce, nejčastěji z Vietnamu, Ukrajiny a Ruska. Většina těchto cizinců předložila doklady o povolení k pobytu na území České republiky. Ojedinele však byly zjištěny i případy, že platnost povolení k pobytu skončila již před zahájením inspekce.

Nejpočetnější skupinou cizinců pocházejících z členských států Evropské unie byli v navštívených školách Slováci – 81,6 % z celkového počtu žáků-cizinců z 9 zemí EU v roce 2005/2006 a 69,8 % z počtu žáků-cizinců z 8 zemí EU v následujícím období.

Většina cizinců prochází při přijímání do základních i středních škol standardním přijímacím řízením. Školy přihlížejí k věku žáka, jeho předchozímu vzdělání a znalosti českého jazyka, přičemž některým je v souladu s platným předpisem zkouška z českého jazyka promíjena.

Vstupní znalost českého jazyka byla ověřována převážně pohovorem nebo jeho kombinací s písemným testem, ojedinele prostřednictvím vyučujících během prvních dnů výuky. Podstatná část žáků-cizinců (83 % v roce 2005/2006, resp. 95 % v následujícím roce) vzdělávaných ve sledovaných školách ke dni inspekce ovládala při přijetí český jazyk na úrovni, která jim umožnila bezproblémové zařazení do výuky. Většina cizinců byla zařazena do běžných tříd, v případě nedostačující znalosti českého jazyka do nižšího ročníku, než odpovídalo jejich věku.

Poměrně vysoký podíl žáků-cizinců (70 %-80 %) s nedostačující znalostí českého jazyka byl v období 2005/2006 zjištěn ve čtyřech navštívených školách. V následujícím období byl stav lepší, jen ve dvou školách nezvládla český jazyk na potřebné úrovni přibližně polovina žáků-cizinců. Pouze v jediném případě byl cizinec zařazen do podstatně nižšího ročníku, než věkově patří. Škola pro jeho vzdělávání sice zpracovala individuální plán, ale bez možnosti pozdějšího přestupu do vyššího ročníku.

Většina žáků-cizinců s nedostačující znalostí českého jazyka nepocházela ze zemí Evropské unie, proto se na ně nevztahuje možnost absolvovat bezplatnou přípravu k začlenění do základního vzdělávání zajišťovanou krajskými úřady podle § 20 odst. 5 písm. a) školského zákona. Toto ustanovení zákona využívali v prvním sledovaném období čtyři a v druhém tři žáci-cizinci ze zemí Evropské unie. Podporu výuky mateřského jazyka a kultury země původu zajišťovanou krajskými úřady podle § 20 odst. 5 písm. b) školského zákona využíval pouze jeden žák-cizinec ze země EU, a to ve školním roce 2006/2007.

2.1.2 Strategie, plánování a řízení kvality vzdělávání žáků-cizinců

Koncepční záměry škol ve vzdělávání žáků-cizinců obecně vycházejí z národních i krajských strategických dokumentů, avšak konkrétní cíle v této oblasti školy většinou nestanovují. Pokud jsou cíle formulovány, pak zpravidla jen rámcově se zaměřením na všechny žáky bez rozdílu státní příslušnosti. Značnou obecností se vyznačuje i koncipování aktivit zaměřených na multikulturní výchovu, jde spíše o jejich intuitivní výběr a zařazování, než o systematicky plánovaný a sledovaný proces (viz tabulka 1, str. 5). Pouze ve dvou gymnáziích a v jedné základní škole byl ve školním roce 2006/2007 již zpracován ŠVP a byla

zde patrná velmi dobrá koncepční připravenost ke vzdělávání cizinců i k realizaci multikulturní výchovy. Tyto školy usilují o inkluzi cizinců a řídí se zásadou vzájemného respektu při zachování základních odlišností. Většina ostatních škol spíše považuje za standardní a správný stav úplné splynutí žáků-cizinců s novým prostředím.

Tabulka 1 Hodnocení koncepčních záměrů vzdělávání žáků-cizinců a multikulturní výchovy

Vybrané ukazatele hodnocení	Školní rok	Dosažený stupeň hodnocení (údaje v %)		
		nadprůměr	průměr	podprůměr
Vazba na strategické a koncepční dokumenty ČR a kraje	2005/2006	30,2	57,8	12,0
	2006/2007	13,6	70,5	15,9
Stanovení cílů v klíčových oblastech vzdělávání žáků-cizinců	2005/2006	27,4	60,6	12,0
	2006/2007	15,9	72,7	11,4
Stanovení cílů v oblasti multikulturní výchovy	2005/2006	32,7	55,3	12,0
	2006/2007	11,4	63,6	25,0
Připravenost školy na realizaci multikulturní výchovy	2005/2006	36,2	57,8	6,0
	2006/2007	20,5	75,0	4,5

Vedení škol, učitelé i další pedagogičtí pracovníci se však i přes uvedené nedostatky vcelku dobře orientovali v praktické denní problematice vzdělávání a výchovy žáků-cizinců. Ředitelé účelně delegovali kompetence na další pedagogické pracovníky, nejčastěji na výchovné poradce, školní metodiky prevence sociálně-patologických jevů nebo na třídní učitele. Ve školním roce 2006/2007 byla např. v jedné škole ustavena a také aktivně pracovala zvláštní komise zaměřená přímo na vzdělávání žáků-cizinců.

Vzdělávání žáků-cizinců není analyzováno samostatně, jeho hodnocení se stává součástí postupně vytvářeného systému vlastního hodnocení školy. Aktivita v multikulturní výchově jsou prezentovány ve výročních zprávách škol, často však jen jako pouhý výčet nebo konstatování bez vyhodnocení účinnosti (např. v roce 2006/2007 ve 20 % navštívených škol).

2.2 Předpoklady škol ke vzdělávání žáků-cizinců

2.2.1 Personální podmínky

V obou sledovaných obdobích se na výuce žáků-cizinců podílely v průměru tři čtvrtiny z celkového počtu pedagogických pracovníků navštívených škol. Asi 60 % z nich bylo schopno se s nimi v počáteční fázi vzdělávání domluvit. Komunikace s žáky-cizinci, příp. i s jejich rodiči, probíhala nejčastěji v angličtině, ruštině nebo němčině. V dosaženém stupni jazykového vzdělání učitelů vyučujících žáky-cizince převažovala maturitní zkouška, certifikáty a osvědčení z kurzů nad vysokoškolským studiem cizího jazyka nebo nad mezinárodně uznávanými certifikáty a zkouškami.

Školy podporují další vzdělávání pedagogických pracovníků v cizích jazycích, motivace učitelů však nesouvisela pouze s přípravou na vzdělávání žáků-cizinců. V období 2005/2006 se z počtu pedagogických pracovníků vyučujících cizince zúčastňovalo 24 % různých forem dalšího jazykového vzdělávání (např. prohlubování odborné kvalifikace, účast v kurzech pro standardizovanou jazykovou zkoušku a v projektech MEJA, Brána jazyků, Jaro). V dalším sledovaném období se v cizích jazycích vzdělávala přibližně pětina učitelů základních škol a desetina pedagogických pracovníků navštívených středních škol.

Ve vzdělávání k multikulturní výchově ČŠI zjistila značné rozdíly mezi navštívenými školami. Ve školním roce 2005/2006 se ho zúčastňovalo celkem 16,5 % pedagogických pracovníků, ve 13 školách však ani jeden, naopak ve dvou byly proškoleny celé pedagogické sbory. Ve školách navštívených v období 2006/2007 se v multikulturní výchově spíše

vzdělávali výchovní poradci nebo školní metodici prevence sociálně-patologických jevů, účast učitelů byla pouze výjimečně vyšší než 2 až 3 ze školy. V jediné škole byli v oblasti multikulturní výchovy prostřednictvím jednorázového semináře proškoleni všichni učitelé. V jednom z krajů proběhl inspirativní seminář „S vietnamskými dětmi v české škole“.

2.2.2 Materiální podmínky

Materiální zázemí pro výuku bylo v navštívených školách v 70 % (období 2005/2006), resp. v 80 % (období 2006/2007) srovnatelné s běžným standardem. V žádné škole nebyl zjištěn stav, který by neumožňoval materiální podporu naplňování vzdělávacího programu. V řadě škol učitelé využívali ve výuce různé pomůcky a manuály, jejichž vydávání především prostřednictvím grantů zajišťovalo MŠMT. Žáci-cizinci měli k dispozici učebnice, učební pomůcky a další vybavení škol stejně jako čeští žáci, speciální a nadstandardní vybavení pro cizince (např. autentickou literaturu, výuková CD, videokazety s reáliemi příslušných zemí, překladové a výkladové slovníky) však měly pouze dvě školy.

2.3 Průběh a výsledky vzdělávání žáků-cizinců

2.3.1 Podpora žáků-cizinců při začleňování do výuky

Předpokladem pro úspěšné začleňování žáků-cizinců do výuky bylo zvládnutí českého jazyka alespoň na nejnужnější komunikační úrovni. K účinné podpoře žáků-cizinců proto školy uplatňovaly následující postupy a metody: individuální vzdělávací plány, nabídku nepovinného předmětu nebo zájmového kroužku českého jazyka, dělenou výuku českého jazyka, možnost doučování v českém jazyce, individuální přístup učitelů k žákům-cizincům během vyučování, v menší míře stanovení zvláštních pravidel pro jejich hodnocení. Česká školní inspekce hodnotila ve školním roce 2005/2006 jako příkladnou podporu výuky českého jazyka ve 48 % navštívených škol, v roce 2006/2007 ve 34% navštívených škol. Nedostatečná podpora při osvojování českého jazyka byla zjištěna pouze v roce 2006/2007, a to ve třech školách.

2.3.2 Podpora rovných příležitostí a rozvoje osobnosti žáků-cizinců

Při začleňování žáků-cizinců do života školy a v další podpoře rozvoje jejich osobnosti nebyly zjištěny výraznější problémy a v obou sledovaných obdobích byla tato činnost hodnocena téměř v polovině škol jako nadstandardní. Ve všech školách měli žáci-cizinci zajištěno rovné postavení vzhledem k ostatním žákům a většina škol pro ně dokázala vytvořit příznivé klima. Jejich spontánní zapojení do aktivit školy bylo spojeno s očekáváním nových poznatků, spolupráce a komunikace s českými žáky byla většinou přirozená a oboustranná. Ojedinelé případy adaptačních problémů školy dokázaly úspěšně řešit. Spolupráce se zákonnými zástupci žáků-cizinců byla ze strany vedení i pedagogických pracovníků škol vesměs pozitivně hodnocena.

Mateřský jazyk cizinců většinou vyučován není, jednak z důvodů personálních, jednak také proto, že tuto výuku cizinci nevyžadují. Znalosti žáků-cizinců o kultuře zemí jejich původu podporuje a dále rozvíjí většina navštívených škol. Kultura jejich zemí je často prezentována na akcích společných pro všechny žáky a cizinci dostávají příležitost informovat o své zemi české spolužáky. Stále významnější místo v realizaci multikulturní výchovy zaujímají projekty zaměřené na spolupráci se zeměmi Evropské unie i s jinými zeměmi. Přes nesporná pozitiva však byl v multikulturní výchově zjištěn i nepříznivý stav, a to ve školním roce 2005/2006 v 6 % a v následujícím roce v 9 % navštívených škol.

Poradenské služby jsou žákům-cizincům a jejich rodičům ve škole poskytovány stejně jako českým žákům prostřednictvím výchovných poradců, školních metodiků prevence sociálně-patologických jevů i dalších pověřených pracovníků, využívána je i spolupráce se

školskými poradenskými zařízeními. Ve školním roce 2006/2007 byl v jedné škole pro cizince vyčleněn zvláštní výchovný poradce. V obou sledovaných obdobích byly přibližně ve čtvrtině škol tyto služby nadstandardní, méně vhodné přístupy až pasivita byly v prvním roce zjištěny v jedné, ve druhém roce ve dvou školách.

2.3.3 Výsledky vzdělávání žáků-cizinců

Analýza inspekčních zjištění ukázala, že většina žáků-cizinců se úspěšně začleňuje do života školy a ve výuce dosahuje dobrých výsledků. Potvrzuje se přímá souvislost těchto skutečností s jejich silnou motivací k získání plnohodnotného vzdělání.

V některých školách je však analýza výsledků vzdělávání žáků-cizinců povrchní, spíše jen formální a jako taková nenaplnuje funkci zpětné vazby. Tento stav inspekce zjistila přibližně v desetině navštívených škol. Vlastní hodnocení efektivity činností v multikulturní výchově bylo málo účinné v obou sledovaných obdobích v každé páté škole (podrobnější údaje viz tabulka 2).

Tabulka 2 Úroveň vlastního hodnocení vzdělávání žáků-cizinců a multikulturní výchovy

Vybrané ukazatele hodnocení	Školní rok	Dosažený stupeň hodnocení (údaje v %)		
		nadprůměr	průměr	podprůměr
Úroveň analýzy výsledků vzdělávání žáků-cizinců	2005/2006	36,0	54,4	9,6
	2006/2007	15,9	72,7	11,4
Úroveň vlastního hodnocení multikulturní výchovy	2005/2006	21,0	60,2	18,8
	2006/2007	11,4	68,1	20,5

Změny ve vzdělávání, které směřují k rozvoji klíčových kompetencí žáků-cizinců, byly jako ukazatel kvality vzdělávání sledovány pouze v roce 2006/2007 a hodnoceny jako nadprůměrné v 11,4 % škol a jako nedostatečné v necelých 7 % škol.

Z uvedených poznatků vyplývá, že je možné celkově hodnotit vzdělávání žáků-cizinců ve většině navštívených škol pozitivně. Aktivní účast ve vzdělávání i samotný pobyt ve škole jim usnadňují sžívání s novým prostředím. Vzájemný kontakt s cizinci a poznávání kultury jejich mateřských zemí jsou velmi přínosné i pro české žáky.

3 Závěr

Podstatná část žáků-cizinců, kteří již prokazují dobrou znalost českého jazyka, může být bez větších problémů zařazena do výuky. Žáci, kteří český jazyk dostatečně neovládají, většinou nepocházejí z členských států Evropské unie a nevztahuje se na ně poskytování bezplatné přípravy k začlenění do základního vzdělávání zajišťované krajskými úřady podle § 20 odst. 5 písm. a) školského zákona. Vzhledem ke skutečnosti, že tuto přípravu, stejně jako podporu výuky mateřského jazyka a kultury země původu, využíval jen minimální počet žáků-cizinců ze zemí Evropské unie, by bylo vhodné zvážit rozšíření působnosti tohoto ustanovení zákona i na cizince z ostatních zemí.

Ředitelé škol většinou uplatňují kooperativní styl řízení a vhodně delegují kompetence ve vzdělávání cizinců a v multikulturní výchově na další pedagogické pracovníky školy. Problémy se vyskytovaly ve stanovení koncepčních záměrů, formulaci konkrétních cílů vzdělávání a vyhodnocování výsledků vzdělávání žáků-cizinců.

Počet pedagogických pracovníků, kteří ve sledovaných školách učili žáky-cizince a byli schopni se s nimi v počáteční fázi výchovně-vzdělávacího procesu domluvit, je poměrně malý. Bude nutné více využívat možnosti nabízené v dalším vzdělávání pedagogických pracovníků v cizích jazycích a stejně tak i v multikulturní výchově.

Materiální podporu vzdělávání žáků-cizinců je možné dále zkvalitňovat doplněním a využíváním specializovaného vybavení pro jejich výuku.

Celkově lze začleňování cizinců do života školy včetně rychlého dosažení schopnosti komunikovat v českém jazyce hodnotit ve většině navštívených škol jako úspěšné. Cizinci mají ve srovnání s českými žáky rovné postavení a školy jim poskytují řadu příležitostí k rozvoji jejich osobnosti.

* * *

Autorský kolektiv

Vladimír Šecl – vedoucí kolektivu, ústředí ČŠI

Dana Musilová – odborná vedoucí pracovní skupiny inspektorů, ústředí ČŠI

Jan Brabenec – ústředí ČŠI (zpracování dat)

Příloha - Přehled počtů žáků-cizinců v navštívených základních a středních školách

Stát	Světadíl (teritorium)	Počet vzdělávaných žáků - cizinců					
		základní školy		střední školy		celkem ZŠ+SŠ	
		2005/2006	2006/2007	2005/2006	2006/2007	2005/2006	2006/2007
Slovensko	Evropa - EU	80	70	13	20	93	90
Kypr	Evropa - EU	-	-	7	-	7	-
Bulharsko	Evropa - EU	-	5	-	2	-	7
Polsko	Evropa - EU	3	10	1	1	4	11
Německo	Evropa - EU	2	6	2	5	4	11
Rumunsko	Evropa - EU	-	4	-	1	-	5
Řecko	Evropa - EU	2	-	-	-	2	-
Maďarsko	Evropa - EU	1	-	-	2	1	2
Nizozemsko	Evropa - EU	1	-	-	1	1	1
Slovinsko	Evropa - EU	-	1	1	1	1	2
Francie	Evropa - EU	-	-	1	-	1	-
Celkem EU		89	96	25	33	114	129
Ukrajina	Evropa - ostatní	195	108	8	44	203	152
Chorvatsko	Evropa - ostatní	11	6	1	2	12	8
Bělorusko	Evropa - ostatní	11	8	1	3	12	11
Moldavsko	Evropa - ostatní	10	6	-	3	10	9
Bulharsko	Evropa - ostatní	6	-	3	-	9	-
Srbsko	Evropa - ostatní	6	16	2	3	8	19
Bosna a Hercegovina	Evropa - ostatní	5	-	2	-	7	-
Makedonie	Evropa - ostatní	6	-	-	-	6	-
Rumunsko	Evropa - ostatní	4	-	1	-	5	-
Švýcarsko	Evropa - ostatní	2	-	-	-	2	-
Albánie	Evropa - ostatní	1	5	-	3	1	8
Jiné	Evropa - ostatní	-	9	-	9	-	18
Celkem ostatní Evropa		257	158	18	67	275	225
Rusko	Evropa, Asie	84	25	5	46	89	71
Vietnam	Asie	499	281	52	41	543	322
Čína	Asie	42	6	1	1	43	7
Mongolsko	Asie	20	10	-	-	20	10
Kazachstán	Asie	13	10	-	6	13	16
Arménie	Asie	13	7	-	2	13	9
Gruzie	Asie	8	-	-	1	8	1
Izrael	Asie	5	-	-	-	5	-
Palestina	Asie	4	-	-	-	4	-
Ázerbájdžán	Asie	3	-	1	-	4	-
Sýrie	Asie	2	-	-	-	2	-
Uzbekistán	Asie	1	1	-	-	1	1
Indie	Asie	1	-	-	-	1	-
Jemen	Asie	1	-	-	-	1	-
Korea	Asie	1	3	-	1	1	4
Japonsko	Asie	-	-	1	1	1	1
Thajsko	Asie	-	-	1	-	1	-
Tchaj-wan	Asie	-	-	1	-	1	-
Jiné	Asie	-	15	-	19	-	34
Celkem Asie		613	333	57	72	670	405
USA	Amerika	7	3	1	-	8	3
Peru	Amerika	1	-	-	-	1	-
Celkem Amerika		8	3	1		9	3
Nigérie	Afrika	1	-	-		1	-
Celkem		1052*	615	106	218	1158	833

* V tomto počtu je zahrnuto 99 žáků z nižšího stupně víceletých gymnázií